

Ks. Piotr Łabuda

Wydział Teologiczny PAT, Tarnów

POCHODZENIE I STATUS SPOŁECZNY APOSTOŁA NARODÓW

Chcąc poznać życie i dzieło Apostoła Narodów, św. Pawła, największego misjonarza pierwotnego Kościoła, jest rzeczą niezbędną poznanie środowiska w którym wzrastał i dojrzewał. Sprawą nieobojętną jest również poznanie statusu społecznego, wykształcenia, czy też wpływu kultur z którymi się stykał Paweł, a które musiały zapewne wywierać wpływ na kształtujące się w nim poglądy, sposób myślenia.

I. ŹRÓDŁA WIADOMOŚCI O APOSTOLE NARODÓW I KWESTIA ICH WIARYGODNOŚCI

Podjmując studium nad pochodzeniem i środowiskiem w którym kształtował się Szaweł wydawać się może, że do dyspozycji są dość bogate źródła historyczne, dzięki którym można dokładnie poznać osobę i dzieło Misjonarza. Do źródeł tych zaliczyć można przede wszystkim listy Apostoła, określane przez egzegetów jako źródło autobiograficzne, Dzieje Apostolskie będące łukasowym źródłem biograficznym, a także pisma apokryficzne. Rzecz jednak znacznie komplikuje się, gdy chce się poddać analizie szczegóły z życia Apostoła. Posiadając bowiem kilka dostępnych źródeł, powstaje pytanie, któremu z nich należy się pierwszeństwo. Problem ten staje się większy, gdy owe źródła podają podobne fakty w innym ujęciu, czy czasami nawet wręcz w pewnej sprzeczności chronologicznej czy faktograficznej względem siebie. A zatem chociaż wszystkie świadectwa są źródłami informacji, to jednak należy pamiętać, iż co do listów Pawłowych nie mamy całkowitej pewności co do porządku chronologicznego ich powstania, czy też ich autorstwa, zaś Dzieje Apostolskie obarczone subiektywną oceną św. Łukasza, są także często podporządkowywane przez niego celom teologicznym dzieła. Stąd też koniecznym staje się przy analizie danych zawartych w powyższych dziełach, korzystanie z krytyki literackiej, historycznej i teologicznej. Idąc za szczegółową analizą tego zagadnienia W Rakocego, wydaje się, iż bardziej ważkim źródłem poznania osoby i dzieła Apostoła Narodów

są jednak jego listy¹ Jednak należy zawsze pamiętać, iż nie wszystkie listy, według egzegetów, pochodzą bezpośrednio od Apostoła. Istnieją bowiem tzw. deuteropaulina, które mogły zostać napisane na polecenie Apostoła lub też nawet po jego śmierci² Nie można również zapominać, iż pierwszorzędnym celem Pawła nie było pisanie w swoich listach autobiografii. Wręcz można powiedzieć, że unika on mówienia o swojej osobie. Stąd też występujące informacje biograficzne w listach mają charakter niepełny i okazjonalny.

Rzecz jasna, że ważnym źródłem do poznania życia i dzieła Apostoła Narodów są Łukasze Dzieje Apostolskie. Ukazują one znaczną część działalności Misjonarza, począwszy od momentu nawrócenia i powołania, do czego Paweł, według Łukasza wraca aż trzykrotnie (zob. Dz 9,3-9; 22,6-21; 26,12-19), aż do pobytu w więzieniu w Rzymie. Trzeba jednak podkreślić, iż Dzieje Apostolskie nie są w pełnym tego słowa znaczeniu biografią Apostoła. Łukasz bowiem pisząc całe swoje dzieło miał określone teologiczne cele. O ile w Ewangelii przedstawia dzieje Chrystusa zdążającego do Jerozolimy, to Dzieje Apostolskie, ukazując rozwój Dobrej Nowiny, miały służyć także zbudowaniu chrześcijan, czy też ukazaniu chrześcijaństwa w korzystnym świetle w oczach władz rzymskich. W Dziejach św. Łukasz stara się również ukazać zbawczy zamiar Boga wobec Izraela i wszystkich innych narodów. Niepowodzenie Ewangelii u Żydów oraz jej przyjęcie przez pogan (Dz 28,28) są dla Łukasza wypełnieniem zapowiedzi i obietnic zawartych w Starym Testamencie, a przeznaczonych dla wszystkich narodów. Stąd też Łukasz często podkreśla łączność pomiędzy Ewangelią a dziejami Izraela, a co za tym idzie związek Pawła z judaizmem. Paweł jest zatem często przedstawiany przez Łukasza jako Żyd praktykujący, oskarżany jedynie z powodu „wiary w zmartwychwstanie” (Dz 23,6; 24,15.21). Jest on prawdziwym Apostołem, który krocząc drogą Pańską odnosi same sukcesy³

Ostatnią grupą tekstów, o których należy wspomnieć wskazując źródła poznania Pawła są pisma apokryficzne w których wzmiankowana jest osoba Apostoła. Są to jednak tylko pisma pomocnicze i dodatkowe dla badaczy tematu,

¹ Inaczej J. Munk, *Paulus und die Heilsgeschichte*, Kopenhagen 1954. zob. szerzej: W. Rakocy, *Paweł Apostoł. Chronologia życia i pism*, Częstochowa 2003, s. 7n.

² Np. według A. Paciorka deuteropaulina to 2 Tes; Kol; Ef; 1 i 2 Tm; Tt, zob. A. Paciorek, *Paweł Apostoł – Pisma. Część I*, Tarnów 2000, s. 15. Pamiętać jednak trzeba o licznych, często bardzo odmiennych opiniach na tematach klasyfikacji listów proto i deuteropawłowych; zob. W. Rakocy, *Paweł*, dz. cyt., s. 9. W sposób szczególny wątpliwość budzi List do Efezjan, który według znamienitej większości autorów jest pismem po-Pawłowym; zob. np. A.T. Lincoln, *Ephesians*, WBC 42, Dallas, 1990, s. LIXn.

³ Według wielu autorów jest to zasadniczy powód dla którego Łukasz nie opisuje wielu niepowodzeń w misyjnej działalności św. Pawła, które mogłyby być odebrane, jako niepowodzenie Apostoła. Wydaje się bowiem, że np. życie i dzieło św. Pawła nie zakończyło się przy pierwszym uwięzieniu Pawła w Rzymie. Potem, z czym zgadza się większość egzegetów nastąpiła zapowiadana przez Pawła wizyta w Hiszpanii zakończona apostolskim niepowodzeniem, a po niej być może jeszcze wizyta w gminach szczególnie umiłowanych przez Pawła. Potem dopiero mogło nastąpić drugi uwięzienie i śmierć Apostoła w Rzymie; zob. J. Murphy-O'Connor, *Paul. A Critical Life*, Oxford 1996, s. 361; W.D. Mounce, *Pastoral Epistles*, WBC 46, Nashville 2000, s. LV.

stanowią źródło dość niepewne, chociaż często mogą dostarczać autentycznych informacji na temat Pawła. Pośród tych pism należy wymienić zwłaszcza Dzieje Pawła i Tekli, które powstało w Syrii, ok. 300 roku. Było ono dobrze znane w Egipcie. Podaje m.in. informację o zewnętrznym wyglądzie Apostoła, czy też np. wzmianki o niewiastach – współpracowniczkach Pawła⁴

1. Czas narodzin

Dzieje Apostolskie i Listy Pawła zawierają dużo danych o życiu i działalności Apostoła, jednak obydwie te źródła mówią bardzo niewiele o domu rodzinnym, rodzicach i rodzeństwie oraz o latach dziecięcych Pawła. Pomimo tego na podstawie analizy tekstów biblijnych, pozabiblijnych i starożytnej tradycji kościelnej, możemy wysnuwać wiele wniosków, które są pomocne w odtwarzaniu życia i dzieła św. Pawła.

Sam Apostoł posługuje się imieniem Paweł (gr. *Paulos*), co niektórzy wyprowadzają od łacińskiego *Paulus* – mały. Rzecz znamienita, że towarzysz misyjnych podróży apostoelskich, św. Łukasz do Dz 13,9 nazywa Apostoła Szawłem (gr. *Saulos*), zaś od spotkania z prokonsulem Sergiuszem – Pawłem. Prawdopodobnie Apostoł od początku nosił dwa imiona – semickie i greckie. Natomiast Łukasz używa ich w ten sposób, aby ukazać jego przynależność do dwóch odrębnych środowisk kulturowych.

Ustalenie daty narodzin Pawła sprawia badaczom dużych trudności. Powodem tego jest skąpa ilość posiadanych informacji. Stąd też wielu autorów zadowala się wskazaniem jedynie ram czasowych, co do których możliwy jest czas narodzin Apostoła Narodów. Całość informacji, na podstawie których można wskazać datę urodzin Pawła, zawarta jest w Dz 7,58, gdzie Łukasz pisze, że w momencie śmierci Szczepana Szaweł był „młodzieńcem” (*neanias*) oraz w Liście do Filemona (Flm 9), gdzie Paweł nazywa siebie *presbytes* (Biblia Tysiąclecia oddaje to tłumaczeniem – stary)⁵ Powstaje jednak pytanie, czy Apostoł rzeczywiście miał na myśli, iż jest młodzieńcem, oraz co to znaczy, iż ktoś jest stary – według bowiem niektórych określenie *presbytes* może oznaczać posłańca. Jeśliby przyjąć takie tłumaczenie, to Apostoł pisząc do Filemona, określałby sam siebie, jako posłanego Apostoła⁶ Wydaje się jednak bardziej prawdopodobnym możliwość, iż Paweł,

⁴ Listy Pawłowe pośród 160 współpracowników Apostoła wymieniają 52 kobiety; zob. A. Paciorek, *Paweł Apostoł*, I, s. 16.

⁵ Zob. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Warszawa 1997, s. 407, 520; E. Dąbrowski, *Dzieje Pawła z Tarsu*, Warszawa 1953, s. 55; K. Romaniuk, *Św. Paweł – życie i dzieło*, Katowice 1988, s. 7; H. Langkammer, *Apostoł Paweł. Od nawrócenia aż po Rzym*, Lublin 2002, s. 24n.

⁶ Zasadna wydaje się jednak uwaga, iż Paweł raczej nie mógł przedstawiać sam siebie Filemonowi jako posłańca, gdyż nie występuje on w roli żądającego (w. 8), ale raczej prosi w imię miłości (w. 9a). Bardziej zasadnym wydaje się uzasadnienie, iż Paweł jest już umęczo-

aby wzbudzić uczucia miłości i wyrozumiałości u adresata, swojego dłużnika, przesadnie podkreśla swój wiek, mając na myśli cierpienia zniesione dla Ewangelii (zob. Ga 6,17; 2 Kor 11,23-27). Jako więc długoletni Apostoł, który wiele wycierpiał dla Ewangelii, określa się jako człowiek już stary⁷

Dokładne określenie wieku Pawła jest trudne. Autorzy na podstawie wspomnianego fragmentu Listu do Filemona (Flm 9), generalnie wskazują na lata bliżej 60. roku życia. Znaczna również część autorów nie podejmuje się określania wieku Pawła, stwierdzając ogólnie, iż był posunięty w latach. Trudność określenia wieku Pawła na podstawie Listu do Filemona jest poważna, gdyż nie wiemy, gdzie i w jakich latach swej działalności Apostoł napisał ten list. Według tradycji powstał on podczas dwuletniego uwięzienia Apostoła w Cezarei Nadmorskiej (58-60 r.), bądź też podczas pierwszego uwięzienia w Rzymie, około 60-61 roku. Coraz więcej jednak autorów przesuwają powstanie listu na lata uwięzienia w Efezie (ok. 53-54 r.)⁸

Pomocną w ustaleniu czasu narodzin Pawła jest informacja Łukasza, że podczas kamienowania Szczepana Paweł jest zwany „młodzieńcem” (Dz 7,58), co każe przypuszczać, iż nie przekroczył on jeszcze trzydziestu lat życia. Twierdzenie takie jest zasadne, na podstawie świadectw starożytnych, w którym młodzieńcem określano człowieka w wieku 23-30 lat. Również, świadectwo z Listu do Galatów wydaje się ważne, gdyż z lektury tego listu (Ga 1,15-17) jasno wynika, że Paweł podjął działalność ewangelizacyjną bezpośrednio po nawróceniu. Nie mógł być zatem kilkunastoletnim chłopcem, tym bardziej, że po trzech latach od momentu nawrócenia spotyka się z Kefasem (w. 18). Ze słów Pawła wynika również, że uważał się za jego partnera w dziele ewangelizacji. Potwierdza to, że musiał być w wieku, który zapewniał mu takie traktowanie, czyli około trzydziestu lat. Stąd też zasadnym wydaje się stwierdzenie, iż określenie „neanias” w Dz 7,58 należy rozumieć nie tyle jako „młodzieniec”, ile raczej jako „młody mężczyzna”⁹

Podsumowując możemy zatem przyjąć, iż Paweł urodził się najprawdopodobniej już za czasów Chrystusa. Mając jednak duże trudności w historycznym ustaleniu dokładnego roku tego wydarzenia, wydaje się zasadnym przyjęcie, że narodzenie Pawła mogło nastąpić w pierwszych latach naszej ery. Idąc za większością komentatorów, można podać przedział lat, w którym nastąpiły narodziny Apostoła Narodów. Przedział ten można wyznaczyć na rok 5-11 naszej ery¹⁰

nym wiekiem więźniem; zob. szerzej: J.A. Fitzmyer, *The Letter to Philemon*, AB 24C, New York 2000, s. 105-106.

⁷ B. Adamczewski, *List do Filemona. List do Kolosan. Wstęp, przekład z oryginału. Komentarz*, Częstochowa 2006, s. 80n.

⁸ Zob. P. Stuhlmacher, *Der Brief an Philemon*, Düsseldorf – Zürich 2004⁴, s. 21; J. Murphy – O’Connor, *Paul*, s. 176n.; R. Penna, *Lettera ai Filippesi. Lestera a Filemone*, Roma 2002, s. 160.

⁹ Zob. W.J. Harrington, *Klucz do Biblii*, s. 157; A. Paciorek, *Paweł Apostoł*, cz. I, s. 19.

¹⁰ Zob. szerzej J. Gnilka, *Paweł z Tarsu. Apostoł i świadek*, Kraków 2001, s. 28.

2. Dzieciństwo i młodość w Tarsie

O dzieciństwie Apostoła nie mamy żadnych pewnych informacji. Podobnie też nie ma prawie żadnych wprost wzmianek o rodzicach Pawła. Swojej matki Paweł nie wspomina ani razu. Nie wiemy również, z jakiego pochodziła środowiska, jak miała na imię, jak również jakie ślady pozostawiła na duchowej sylwetce swego syna. Paweł nie wspomina też ani razu imienia swego ojca. Ten absolutny brak danych o rodzicach, aczkolwiek częsty w starożytnej literaturze epistolarno-pamiętnikarskiej, często intryguje biografów Pawła.

Mając jednak świadomość tych braków można podać wiele wysoce prawdopodobnych danych o Pawle. Jego ojciec był najprawdopodobniej Żydem pochodzącym z rodu Beniamina (zob. Rz 11,1; Flp 3,5), rodu szczytającego się posiadaniem wśród przodków króla Saula. Być może to pochodzenie miało wpływ na żydowskie imię Apostoła Szaweł¹¹. Ojciec Szawła był raczej Izraelitą ortodoksyjnym, co umożliwiło przyszłemu Apostołowi wzrastać w atmosferze szczególnego kultu Prawa. Czyniąc zadość wymogom tego Prawa, ojciec Szawła ośmiodniowego syna poddał obrzezaniu. Źródła nie mówią jednak nic o pierworodztwie Szawła, choć wiemy, że Paweł miał rodzeństwo. Nie wiadomo w jak licznej rodzinie wychowywał się Paweł. Można przypuszczać, że była to bardzo liczna rodzina¹². Jednak w Dziejach Apostolskich z rodzeństwa Pawła wspomniana jest tylko siostra i to jedynie pośrednio, kiedy Łukasz pisze o siostrzeńcu, który ostrzega uwięzionego w Jerozolimie Pawła przed przygotowywaną na niego zasadzką (zob. Dz 23,16). Nie wiadomo jednak, czy ów siostrzeniec mieszkał w Jerozolimie sam, czy ze swoją rodziną, a przynajmniej ze swoją matką, czyli siostrą Pawła. W przypadku tej ostatniej ewentualności nic również nie wiadomo, kiedy i dlaczego mogła ona opuścić miasto, w którym przebywała rodzina Pawła¹³.

¹¹ J.W. Rosłon, R. Rubinkiewicz, *Święty Paweł*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań 1996, s. 310.

¹² Biorąc pod uwagę, pochodzenie i wiarę żydowską u Szawła, jak również to, że osiągnąwszy pełnoletniość został wysłany do Jerozolimy, aby tam u stóp Gamaliela zgłębiać tajemnice Prawa, można przypuszczać, że rodzice tego gorliwego Żyda byli osobami pobożnymi. Skoro tak, to wniosek o licznych rodzeństwie Pawła jest w pełni uprawomocniony, gdyż jednym z podstawowych celów małżeństwa w Izraelu było posiadanie dzieci, co znalazło wyraz w poleceniu, jakie Bóg dał pierwszym rodzicom: „*Bądźcie płodni i rozmnażajcie się abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną*” (Rdz 1,28). Stąd też płodność stanowiła istotny element rodziny, i była zamierzona przez samego Boga. Również i małżonkowie pragnęli liczego potomstwa, „*jak gwiazdy na niebie*” (zob. Rdz 15,5; 22,17; 26,4). Co ciekawe, zasadniczą treścią życzeń ślubnych, było właśnie posiadanie liczego potomstwa (zob. Rdz 24,60; Rt 4,11-12). Niepłodność zaś była często wyrazem Bożego gniewu i kary zsyłanej na ludzi (Rdz 20,18; 2 Sm 7,23). Bezpłodność była powodem do wstydu (zob. postawę Sary, Racheli, Lei, czy też żony Zachariasza Elżbiety). Na temat rodziny i dzieci zob. szerzej R de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu*, t. I, Poznań 2004, s. 51n.

¹³ Zob. K. Romaniuk, *Św. Paweł, życie i dzieło*, Katowice 1995, s. 10.

Owym miastem, z którego pochodził Apostoł Narodów, w którym też, jak się wydaje spędził znaczącą część swojego życia, szczególnie gdy jeszcze nie znał Chrystusa, ale także i po nawróceniu jest Tars. Znajduje się ono w Cylicji, krainie położonej na południowo-wschodnim krańcu dzisiejszej Turcji, na równinie oddzielającej łańcuch gór Taurus od Morza Śródziemnego. Przez Cylicję przepływają trzy rzeki: Pyramos, Saros i Kydnos, zaś główne miasta tej krainy to Mallos, Adana i Tarsos, czyli Tars, który pośród nich odgrywał zawsze rolę pierwszoplanową, gdyż przez Tars wiodła główna droga lądowa i zarazem trakt handlowy z północy na południe, zwany często wrotami cylickimi. Przez miasto przepływała także rzeka Kydnos, spławna przez większą część roku.

Tars, podobnie jak i okoliczne tereny pozostawał, zwłaszcza od czasów Aleksandra Wielkiego, pod oddziaływaniem kultury i religii hellenistycznej. Z kierunków filozoficznych swoich zwolenników posiadał w Tarsie głównie platonizm, którego znakomitym przedstawicielem był Nestor, zaś na czele miejscowej szkoły stoickiej stał uczeń Posydoniusza z Rodosu, Atenodor zmarły około 9. roku po Chrystusie, czyli już za życia Pawła. W rodzinnym mieście Apostoła znajdowała się również szkoła, z której powodu całe miasto przyrównywano niekiedy do Aten, czy Aleksandrii. Wśród bóstw czczonych w Tarsie wymienia się najczęściej pana Tarsu, zwanego Baaltorsa, oraz Sandona, boga urodzajów i wszelkiej roślinności¹⁴

Niewiele można powiedzieć o stanie majątkowym rodziców Szawła czy o ich pozycji społecznej wśród mieszkańców Tarsu. Zdaje się, że nie należeli do plebejuszy, bo inaczej nie można byłoby sobie wytłumaczyć, w jaki sposób doszli do posiadania obywatelstwa rzymskiego. Musieli należeć raczej do ludzi raczej zamożnych, skoro stać ich było na posłanie syna do Jerozolimy, aby tam kształcił się w poznawaniu Prawa u stóp wielkiego i znanego Gamaliela (zob. Dz 22,3). Co więcej wydaje się, że również sam Paweł pochodzący z zamożnej rodziny, posiadał pewne finanse. Wskazywać może na to sam fakt, że utrzymywał się sam w więzieniu w Cezarei Nadmorskiej, czy później w samym Rzymie (zob. Dz 28,30). Również i prokurator Feliks spodziewał się od niego korzyści materialnych (zob. Dz 24,26). To, że Szaweł jeszcze w domu rodzinnym nauczył się fizycznej pracy, konkretnego zawodu, można tłumaczyć wcześniej podjętą decyzją poświęcenia się roli urzędowego nauczyciela Tory, zgodnie ze zwyczajem, według którego wszyscy rabini żydowscy posiadali jakiś drugi zawód, najczęściej z zakresu rękodzielnictwa¹⁵

Jest więc rzeczą wielce prawdopodobną, iż podobnie jak inne dzieci żydowskie, tak i Szaweł, ukończywszy piąty rok życia rozpoczął naukę Biblii, a od roku dziesiątego formalnie uczestniczył w dyskusjach nad sprawami, z których z czasem powstała tzw. Miszna. Mając trzynaście lat chłopiec

¹⁴ Zob. szerzej S. Mędrala, *Listy św. Pawła*, w: *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg Biblijnych*, J. Frankowski (red.), Warszawa 1997, s. 84.

¹⁵ Zob. J.C. Lentz, *Luke's portrait of Paul*, Cambridge 1993, s. 56-57.

był obowiązany zachowywać przepisy Prawa: przestrzegać postów, brać udział w dorocznych pielgrzymkach do Jerozolimy. Po ukończeniu piętnastego roku życia rozpoczynał się proces wprowadzania młodego Izraelity we wszystkie tajniki wiedzy judaistycznej. Księgi Pisma Świętego Starego Testamentu, były jedynym podręcznikiem służącym do całej edukacji żydowskiej, co jak się wydaje nie przyczyniało się do poszerzania horyzontów myślowych zarówno dzieci, jak i dorastającej młodzieży¹⁶

Otwartą pozostaje kwestia hellenistycznej kultury Pawła. Według jednych duży wpływ na to miała świętość Tarsu, który był ośrodkiem życia religijno-filozoficznego Cylicji i regionów sąsiadujących z tą krainą. Komentatorzy stwierdzający dużą hellenizację Tarsu uważają, iż dom rodzinny Szawła nie mógł oprzeć się wpływom środowiska, wobec czego Szaweł, podobnie jak inni Żydzi z diaspory w Tarsie, pierwsze nauki pobierał w miejscowej szkole greckiej, gdzie też musiał się zapoznać z dziełami filozofów i poetów pogańskich.

Wydaje się jednak, iż pogląd ten stoi w sprzeczności z informacją zawartą w Liście do Filipian, gdzie sam Paweł pisze, że w jego rodzinnym domu panowała atmosfera prawdziwego faryzeizmu (zob. Flp 3,5). Pamiętać trzeba, iż faryzeusze byli szczególnie uwrażliwieni na wszelkie kontakty z pogaństwem. Nie tylko sami unikali takich kontaktów, ale również czuwali nad tym, by ich współrodacy byli podobnie zatroskani o czystość całego narodu. Rzecz jasna, że ostatecznie nie jest możliwe wykluczenie wszelkich wpływów ze strony kultury pogańskiej na Żydów żyjących w diasporze. Tak więc i sam Szaweł żył i przenikał atmosferą pogańskiego Tarsu w tym sensie, że obserwował obrzędy religijne, posługiwał się językiem swego otoczenia, oglądał igrzyska sportowe.

Mówiąc o hellenistycznej kulturze Pawła, trzeba mieć na uwadze, iż nie był on szczególnym znawcą dzieł klasyków greckich. Nieliczne przytaczania przez niego wypowiedzi pisarzy greckich (np. 1 Kor 15,33; Dz 17,28), jak się wydaje, mogą być powiedzeniami, przysłowiami, które weszły do codziennego języka, bądź też tekstami będącymi w powszechnym użyciu. Nie jest również wykluczone, iż w latach młodości Szaweł wspomagając własnego ojca w jego pracy zawodowej, trudniąc się sztuką wyrabiania namiotów, która to umiejętność miała okazać się niezwykle pomocna, będąc jego źródłem utrzymania (zob. Dz 18,3), oparł się wpływom kultury hellenistycznej.

Mając jednak kilkanaście lat, jednak nie mniej, jak się wydaje niż piętnaście, bo dopiero w tym wieku rozpoczynano formalne studium Biblii, Szaweł zostaje wysłany do Jerozolimy. Nie wiadomo, czy była to kolejna, czy też pierwsza wizyta młodego Izraelity z diaspory w Świętym Mieście. Wiadomo, że jego mistrzem w Jerozolimie był rabbi Gamaliel. Sam Paweł

¹⁶ Dla dziewczynki czasem „pełnoletniości” względem prawa był wiek wcześniejszy, gdy miała ona dwanaście lat. Na temat edukacji na Bliskim Wschodzie zob. H.R. *Jesus und die Kinder*, Hamburg 1980, s. 71n.; M. Filipiak, *Problematyka społeczna w Biblii*, Warszawa 1985, s. 186n.; A. Decaux, *Święty Paweł*, Warszawa 2006, s. 20n.

niewiele pisze o tym człowieku, utrwalił go natomiast bardzo pozytywnie w *Dziejach Apostolskich* św. Łukasz. Opisuje on wystąpienie Gamaliela, który bierze w obronę Piotra i Jana (zob. Dz 5,33). Autor *Dziejów Apostolskich* ukazuje również powagę, jaką wśród współwyznawców cieszył się Gamaliel, jego wielki rozsądek, uczciwość, czy wręcz sympatię dla chrześcijan. Gamaliel reprezentował kierunek bardziej liberalny. Postawę taką miał rzekomo „odziedziczyć” po swoim poprzedniku, rabinem Hillelu, przełożonym rabinackiej szkoły jerozolimskiej. To właśnie Hillel miał sformułować po raz pierwszy zasadę: „Nie czyn drugiemu tego, co tobie niemiłe” W szkole Gamaliela Szaweł studiował Biblię. Wyniki tego widać w jego listach, w których Apostoł stosuje metodę interpretacji Biblii stosowaną przez ówczesnych rabinów, a polegającą na przechodzeniu od stwierdzeń bardziej ważnych do mniej ważnych, stosowaniu różnych kombinacji cytatów starotestamentalnych, uzupełnieniu twierdzeń przez zaprzeczenie jego przeciwności.

Żydzi przybywający do Jerozolimy z diaspory, gromadzili się w Świętym Mieście wokół własnych synagog, które przybierały swoje nazwy w zależności od tego, skąd pochodzili. Należy więc przypuszczać, że wśród tych, „którzy pochodzili z Cylicji”, był także Paweł.

Mówiąc o latach młodości należy wspomnieć o kwestii stanu Apostoła. Jak się wydaje, Paweł nigdy nie założył własnej rodziny. Fakt ten jest problematyczny, gdyż każdy nauczyciel żydowski, zgodnie z nakazami Talmudu, był obowiązany wstąpić, i to jak najwcześniej, w związek małżeński. Co więcej założenie rodziny w judaizmie było wręcz obowiązkiem¹⁷ Stąd też niektórzy badacze wypowiedzi Pawła (zob. 1 Kor 7) o jego życiu w stanie bezżennym próbują wskazywać, iż Paweł mógł być wdowcem¹⁸ Jednak jest to jedynie sfera domniemań, niczym nie poparta. O wiele bardziej prawdopodobne wydaje się stanowisko, iż bezżeństwo Szaweła było wynikiem szczególnego zaabsorbowania młodego faryzeusza działalnością religijno-polityczną, która pochłaniała go bez reszty¹⁹ Analogicznie po uwierzeniu w Chrystusa, Apostoł bez reszty oddał się sprawie głoszenia Dobrej Nowiny, co powstrzymywało go od założenia własnej rodziny. Zdaje się zatem, że Paweł z samej natury nie był zdolny do jakiegokolwiek połowiczności. We wszystko, co czynił jako Szaweł, czy Paweł, angażował się bez reszty.

¹⁷ Zob. H.L. Strack, P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, München 1922-1928, Bd. I, s. 807, Bd. II, s. 372n, Bd. III, s. 367n; E.S. Gerstenberger, W. Schrage, *Frau und Mann*, Stuttgart 1980, s. 148.

¹⁸ Za takim stanem rzeczy opowiada się m.in. Murphy-O'Connor twierząc, że jako faryzeusz Szaweł był żonaty, później zaś jego żona, albo nawet jego dzieci mogły zginąć wskutek kataklizmu (jak np. trzęsienie ziemi), czy też na wskutek nieznannej epidemii. Jednakże wszystkie te i tym podobne teorie pozbawione są jakiegokolwiek mocy dowodowej. Zob. J. Murphy O'Connor, *Paul*, s. 62-65; A. Decaux, *Święty Paweł*, s. 43.

¹⁹ Według A. Paciorka założenie rodziny w czasach Pawła nie było jednak obowiązkiem ścisłym. Również, według autora wiek zawieranych małżeństw był różny; zob. A. Paciorek, *Paweł Apostoł*, cz. I, s. 21.

3. Czy Paweł mógł mieć potrójne pochodzenie?

Intrygująca jest zawarta w Dziejach Apostolskich informacja, iż Paweł posiadał potrójne obywatelstwo. Według księgi Łukasza był on obywatelem rzymskim, na co Misjonarz Narodów powołuje się dwukrotnie: w Filipi (zob. Dz 16,37) i w Jerozolimie (zob. Dz 22,25.27.28). Równocześnie wiemy, że był obywatelem miasta w Cylicji, czyli swojego rodzinnego Tarsu (zob. Dz 21,39). Całości dopełnia fakt, iż przed nawróceniem był faryzeuszem, żyjącym „według najsurowszych zasad” (Dz 26,5). Przy zestawieniu tych trzech informacji pojawiają się jednak poważne trudności. Nie wydaje się bowiem, by można było pogodzić ze sobą te trzy obywatelstwa. Posiadanie bowiem przez Pawła obywatelstwa rzymskiego i obywatelstwa greckiego miasta, umieszcza go wysoko w hierarchii społecznej. Jednak posiadanie obywatelstwa greckiego miasta zakładało znaczny stopień hellenizacji, co w przypadku Żyda – faryzeusza stanowi poważny, wręcz nie do rozwiązania, problem.

3.1. Paweł jako obywatel rzymski

Autor Dziejów Apostolskich informuje czytelnika o obywatelstwie rzymskim Pawła, opisując okoliczności jego zwolnienia z więzienia w Filipi (zob. Dz 16,37-38), po uprzednim biczowaniu bez procesu i spędzonej tam niezwyklej nocy. Drugi raz Paweł powołuje się na swoje rzymskie obywatelstwo w Jerozolimie, po zakończeniu trzeciej podróży misyjnej, po uwięzieniu, przed biczowaniem, kiedy w ten sposób zamierzano wydobyć z niego zeznanie (zob. Dz 22,24n). Prawo rzymskie z ok. 50 r. przed Chr. zabraniało bowiem biczowania obywateli rzymskich. Tekst Dz 22,24n. informuje również o zdziwieniu trybuna posiadaniem przez Pawła obywatelstwa rzymskiego i jego stwierdzeniu o nabyciu go za wielką sumę; Apostoł zaś odpowiada mu, że ma je od urodzenia. Paweł zatem był Rzymianinem z racji dziedziczenia po swoich rodzicach²⁰

Obywatele mieszkający z dala od terenów Rzymu mieli nieliczne korzyści z posiadania obywatelstwa rzymskiego. Za czasów Klaudiusza obywatelstwo rzymskie było przedmiotem handlu, przez co znacznie obniżyło się jego znaczenie. Historycy wspominają, iż w okresie panowania tego cesarza każdy mógł otrzymać obywatelstwo rzymskie. Stąd też jest prawdopodobne, iż trybun nabył swe obywatelstwo właśnie za czasów Klaudiusza, gdyż nosi imię Klaudiusz Lizjasz (zob. Dz 23,26). Było zaś zwyczajem oddanie honoru temu, dzięki komu otrzymywało się obywatelstwo, przez przyjęcie jego imienia, podobnie jak wyzwolony niewolnik przejmował imię swego dotychczasowego pana²¹

²⁰ Zob. W Stegmann, *War der Apostel ein römischer Bürger?*, ZNW 78(1987, s. 200n.

²¹ Zob. J. Murphy - O'Connor, *Paul*, s. 42n.

W wypadku jednak św. Pawła nie wiemy w jaki sposób przodkowie Pawła uzyskali obywatelstwo rzymskie. Znane są trzy prawnie uznane drogi prowadzące do uzyskania przez Żydów z diaspory takiego obywatelstwa:

Pierwsza możliwość istniała na drodze służby wojskowej: przodkowie Pawła mogli otrzymać obywatelstwo za służbę w rzymskiej armii. Możliwość taka jednak wydaje się mało prawdopodobna, gdyż Żydzi byli zwalniani ze służby w armii. Jednak jest możliwe, iż ktoś z przodków Pawła zgłosił się do służby całkowicie dobrowolnie, stąd też posiadałby obywatelstwo rzymskie²²

Bardziej prawdopodobnym sposobem uzyskania obywatelstwa rzymskiego przez rodzinę Pawła było wyzwolenie z niewolnictwa. W czasach Augusta było tylu niewolników, którzy odzyskali wolność, że wydał on dekret mający na celu ograniczenie tego zjawiska. Jeżeli Paweł faktycznie posiadał obywatelstwo rzymskie, jest bardzo prawdopodobne, że odziedziczył je po swych przodkach, którzy najpierw byli niewolnikami, a następnie odzyskali wolność. Hieronim wspomina, iż rodzina Pawła mogła pochodzić z Judei (por. Rz 11,1b i Flp 3,5). Kiedy region ten został zniszczony przez Rzymian, a Żydzi zostali rozproszeni, jego przodkowie osiedli w Tarsie w Cylicji. Wydarzenia te mogły mieć miejsce po 63 przed Chr²³ Wtedy bowiem wielu Żydów stało się niewolnikami i zostało deportowanych z Judei, w tym wielu z nich do Rzymu jako jeńcy wojenni. Zasiedlono nimi część Rzymu po drugiej stronie Zatybrza. W późniejszych czasach ich właściciele nadawali im wolność i obywatelstwo. Jest możliwe, że w podobny sposób przodkowie Pawła uzyskali wolność i obywatelstwo w Tarsie²⁴

Dowodem na rzymskie, otrzymane obywatelstwo Pawła, jest jego imię. Samo imię Paulus, bez dwóch pozostałych, niewiele oznacza. Każdy bowiem Rzymianin miał trzy imiona: *praenomen* (własne), *nomen* (imię rodowe) i *cognomen* (imię rodziny). Kiedy więc niewolnik uzyskiwał wolność, poza swoim właściwym imieniem (*cognomen*) przybierał *praenomen* i *nomen* Rzymianina, któremu zawdzięczał akt łaski. Nie wydaje się jednak, by typowe rzymskie imię (Paulus), noszone przez wielkie senatorskie rodziny było imieniem właściwym (*cognomen*) Żyda, którego rodzina otrzymała obywatelstwo. Zakładając, iż Paweł był niewolnikiem nie można wyjaśnić faktu, iż Paweł był obywatelem greckiego miasta Tars.

Rodzina Pawła mogła również otrzymać obywatelstwo rzymskie za szczególne zasługi dla Rzymu. Taki sposób otrzymania obywatelstwa zakłada, że jego rodzina należała do bardziej znamienitych. Rzym pragnąc pozyskać sobie lojalność rządzących w prowincjach elit, nadawał im znaczące przywileje. Rodzinę Pawła musiałaby być również rodziną zamożną, zaj-

²² Tamże, s. 42.

²³ Zob. J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, I, 157n.

²⁴ Zob. tenże, *Starożytności żydowskie*, XIV, 228.232.234

mującą się także wyrobem namiotów (zob. Dz 18,3). Taki status społeczny pozwala przyjąć, iż Paweł był również obywatelem Tarsu²⁵

Natomiast co do potrójnego imienia można przypuszczać, iż używanie przez Apostoła imienia Paulus może być podyktowane inną racją. Wśród Żydów diaspory była praktyka przybierania imion greckich czy łacińskich, brzmiących podobnie do hebrajskich. Stąd Jazon był często odpowiednikiem imienia Jozua, Menelaos – Menahem, a Symeon – Szymon. W taki sposób można np. wytłumaczyć, dlaczego Szaweł (Szaul) przybrał imię Paweł (Paulus) – brzmi ono bowiem podobnie. Jak wielu Żydów diaspory mógł pierwotnie być nazywany Szaweł-Paweł. Kiedy jednak jego działalność zwróciła się do pogan, imię Paweł stało się praktyczniejsze i korzystniejsze.

Jednak traktowanie Pawła przez władze rzymskie podczas przesłuchań, wskazuj, iż nie ma podstaw, aby podważać rzymskie obywatelstwo Pawła, gdyż takie posiadało wielu Żydów diaspory; w niektórych prowincjach każdy wolny obywatel otrzymywał je w momencie urodzenia.

3.2. Paweł jako obywatel greckiego miasta

Fakt pochodzenia z greckiego miasta wspomina Łukasz w *Dziejach Apostolskich*, w czasie pojmania Pawła w świątyni. Wtedy to, gdy Apostoł rozpoczyna rozmowę z trybunem w języku greckim, prosząc aby mógł rozmawiać z tłumem. Trybun jest zaskoczony tym faktem, sądził bowiem, że Paweł był Egipcjaninem. Na pytanie, czy mówi po grecku, Paweł odpowiada: „jestem Żydem z Tarsu, obywatelem (*polites*) znacznego miasta w Cylicji” (Dz 21,39). Uwaga Pawła, iż jest obywatelem (*polites*) greckiego miasta jest o tyle znamienna, że w miastach greckich obywatelstwo uzyskiwano przez sam fakt urodzenia się w rodzinie posiadającej prawa obywatelskie danego miasta. Częściej jednak takie prawa nabywano, bądź otrzymywano w dowód zasług.

Świadczenia historyczne potwierdzają fakt, iż w czasach starożytnych Tars był znacznym ośrodkiem, a przy tym wolnym miastem i stolicą Cylicji. Miasto to słynęło z zainteresowania nauką, niektórzy nawet uważali, iż znajdujące się tam szkoły dorównywały akademiiom w Atenach i Aleksandrii. Wydaje się, że choć na pewno w Tarsie znajdowały się liczne szkoły, to jednak nie miały one prawdopodobnie zbyt wysokiej jakości, choć studiujący odznaczałi się dużą pracowitością. Stąd też wielu słuchaczy owych uczelni, po zakończeniu edukacji, wyjeżdżało do innych, bardziej sławnych miast, w celu uzupełnienia wiedzy. Często też pozostawali tam na stałe. Teza ta wydaje się być potwierdzana przez wiadomości, które posiadamy o Pawle, o jego studiach w Jerozolimie (zob. Dz 22,3) i pozostaniu tam do czasu nawrócenia.

Tars było miastem greckim. Łukasz nie pisze w *Dziejach Apostolskich*, że Paweł urodził się w Tarsie, ale jedynie, że jest jego obywatelem. Jak się wydaje, określenie, że Paweł był obywatelem greckiego miasta u początków

²⁵ Zob. szerzej J. Gnilka, *Paweł z Tarsu*, s. 31.

naszej ery wiązało się z określeniem wysokiej pozycji społecznej, jak również z pewną zamożnością. Koresponduje to z wiadomościami historycznymi tego okresu, gdyż Tars określany był mianem miasta bogatego. Tak więc, ktoś, kto pochodził z tego miasta i był jego obywatelem, musiał być osobą raczej zamożną.

Jednakowoż o ile wydaje się być rzeczą możliwą, iż rodzina Pawła, czy też on sam, mogli być ludźmi majątynymi, to większy problem wiąże się z kwestią Pawłowego bycia faryzeuszem. Trudnością bowiem nie do pokonania jest pogodzenie obywatelstwa greckiego miasta z wiernym zachowywaniem Tory. Faryzeusze słynęli bowiem z rygorystycznego przestrzegania żydowskiego Prawa w sprawach np. czystości rytualnej, spożywania pokarmów, a szczególnie oddawania czci jednemu Bogu. To jednak stało w opozycji do zwyczajów miast greckich. Rzecz jasna, iż Żydzi cieszyli się w diasporze wieloma prawami, jednak do rzadkości, jak się wydaje, należały sytuacje, aby mieli oni pełne obywatelstwo. Raczej posiadali oni pewne prawa, nie obejmujące jednak wszystkich przywilejów przysługujących obywatelom danego miasta (*demos*). Wydaje się, że wspólnota żydowska miała szczególne prawa. Oprócz możliwości praktykowania własnej religii i zachowywania zwyczajów, Żydzi byli zwolnieni z uczestnictwa w jakiegokolwiek publicznej, religijnej ceremonii, również z racji wyznawanego monoteizmu, z kultu imperatora²⁶

Wydaje się więc, iż wspólnoty żydowskie nie miały w miastach greckich wszystkich praw obywatelskich. Np. w Smyrnie udzielano obywatelstwa wszystkim mieszkańcom żyjącym w Magnezji, pod warunkiem że byli wolnymi Grekami²⁷ Podobnie i Żydzi, którzy osiedlali się w miastach Syrii, Azji Mniejszej czy Grecji byli uważani za obcych. Wyróżniały ich tylko pewne przywileje, jak swobodne praktykowanie własnej religii. Uznanie jednak społecznej i religijnej wolności Izraelitów, nie oznacza posiadania pełnych praw obywatelskich. Co więcej, można roztropnie przypuszczać, iż nie uznawanie i nie oddawanie czci bogom opiekuńczym miast, powodowało marginalizowanie społeczności Żydowskiej. Pełne obywatelstwo greckich miast zakładało bowiem lojalność względem lokalnych bóstw i uczestniczenie w greckiej edukacji. Natomiast jedynie nieliczni Żydzi brali w tym udział. Większość korzystała z przywileju zwalniającego ich z czczenia obcych bóstw zezwalającego na praktykowanie własnych zwyczajów. Tak

²⁶ Oczywiście Żydzi usiłowali poszerzać te uprawnienia. Znany jest fakt zamieszek w 38 roku w Aleksandrii, gdzie władze miasta postawiły warunek dla poszerzenia przywilejów: Żydzi mieli czcić bogów aleksandryjskich. Z tego powodu cesarz Klaudiusz wystosował w 41 r. list do władz miasta, w którym potwierdza dotychczasowe prawa Żydów w Aleksandrii, ale jednocześnie odmawia im kategorycznie prawa do pełnego obywatelstwa: Żydzi nie powinni żądać więcej, niż mają. Prawna pozycja Żydów musiała wyglądać podobnie we wszystkich innych ośrodkach imperium. Jest rzeczą trudną do przyjęcia, aby w przypadku innych miast władze Rzymu stosowały odmienną politykę niż względem Aleksandrii, jednego z trzech największych miast ówczesnego świata; zob. J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, III, 29.

²⁷ Zob. J.C. Lentz, *Luke's portrait of Paul*, s. 37.

więc już samo nieuczestniczenie w kulcie lokalnych bóstw pozbawiało ich pełnych praw obywatelskich danego miasta²⁸.

Nie jest rzecz jasną sprawą pewną, czy Żydzi odcinali się od wszelkich form hellenizacji. Jest wiele przesłanek mówiących, że było wielu Żydów, którzy starali się pogodzić własne przekonania religijne z otaczającym ich hellenistycznym środowiskiem. Tendencje takie pojawiły się już za czasów Antiocha IV, w II wieku przed Chr., gdy niektórzy spośród Żydów zwrócili się do niego z prośbą o wzniesienie w Jerozolimie pogańskich budowli. Jak informuje 1 Mch 1,10-15, wybudowano wówczas m.in. gimnazjum, co było przyczynkiem do powstania machabejskiego. Powstaje zatem pytanie, czy pojedynczy Żydzi mogli posiadać obywatelstwo greckich miast i jednocześnie mogli nie uczestniczyć w pogańskich ceremoniach, które uznawali za bałwochwalcze? Tak było prawdopodobnie w Sardach, gdzie znaleziona inskrypcja wspomina z dumą członków synagogi, którzy byli obywatelami miasta i nawet urzędnikami. Jednak nie zmienia to faktu, iż jeżeli ktoś chciał uczestniczyć w życiu miasta i odgrywać w nim ważną rolę, musiał uzyskać jego obywatelstwo, a to wiązało się z oddawaniem czci bogom²⁹.

A zatem nie wszyscy Żydzi diaspory żyli w separacji względem pogańskiego społeczeństwa. Nie uczestniczyli co prawda w pełni w życiu swych miast, jednak mimo wszystko byli otwarci na hellenizację. Jeśli jednak rodzina Pawła była religijna, to jest mało prawdopodobne, aby posiadała pełne obywatelstwo Tarsu. Każde greckie miasto miało swego opiekuńczego boga i uznanie go było związane z tożsamością mieszkańca danego miasta. Jest zatem mało prawdopodobne, by Żyd szczący się swym ścisłym przestrzeganiem Prawa, mógł ubiegać się o obywatelstwo greckiego miasta czy nim się chlubić.

Śledząc dzieła Flawiusza, zauważyć możemy, iż on sam rozróżnia między obywatelami (*politai*) i rezydentami (*katoikountes*). Stąd też możemy wskazać, iż Żydzi mieszkający w Aleksandrii są często nazywani aleksandryjczykami, co znaczy, iż mieszkają w tym mieście, a nie: że są jego obywatelami w pełnym tego słowa znaczeniu³⁰. Potwierdzeniem tego jest informacja J.C. Lentza, który mówi o papirusie z czasów cesarza Augusta, w którym pewien Żyd, zwraca się z prośbą do prokuratora rzymskiego, nazywając siebie aleksandryjczykiem. Na marginesie zachowała się uwaga urzędnika, mówiąca, iż nie jest on aleksandryjczykiem, ale jedynie Żydem z Aleksandrii³¹.

Na tej podstawie można przypuszczać, iż wspólnoty żydowskie w wielu miastach greckich cieszyły się swoistym statusem autonomicznej grupy etnicznej, której religijne zwyczaje chroniło prawo. Jednak byli oni wspólnotą przybyszów na prawach rezydentów. Owszem, posiadali przywileje, jednak nie byli uznawani za obywateli w pełnym tego słowa znaczeniu.

²⁸ Tamże, s. 40.

²⁹ Zob. J. Flawiusz, *Starożytności żydowskie*, XIV, 259n.

³⁰ Zob. W. Rakocy, *Paweł*, s. 41.

³¹ Zob. J.C. Lentz, *Luke's portrait of Paul*, s. 40.

Nie wydaje się zatem by Paweł posiadał inne przywileje, niż jego rodacy w innych miastach cesarstwa. Wydaje się, że w żadnym mieście Żydzi nie posiadali pełnego obywatelstwa jako wspólnota. Tylko nieliczni z nich byli obywatelami w pełnym tego słowa znaczeniu. Przypisanie więc Pawłowi obywatelstwa Tarsu przez Łuksza wydaje się być informacją przesadzoną. Idąc za myślą J.C. Lentz'a bardziej zasadnym wydaje się wytłumaczenie, iż autor Dziejów Apostolskich chciał przedstawić Pawła jako znaczącego i niezwykle ważnego człowieka. Prawdopodobnie autor Dziejów używając terminu *polites* nie ma na myśli obywatelstwa w dosłownym tego słowa znaczeniu, na co zdaje wskazywać sam termin. Bardziej prawdopodobne jest nazwanie Pawła obywatela w sensie rezydenta (*katoikountos*)³²

3.3. Paweł faryzeusz

Ewangelista Łukasz pisze o Apostole Pawle, iż jest Żydem urodzonym w Tarsie w Cylicji, wychowanym w Jerozolimie, u stóp Gamaliela, od którego otrzymał wykształcenie w Prawie ojczystym (zob. Dz 22,3; 26,5). Jest też prawdziwym faryzeuszem, synem faryzeuszki (zob. Dz 23,6). Również, według niektórych badaczy, choć stanowisko ich do końca nie jest pewne i oczywiste, sam Paweł w liście do wspólnoty w Filippi stwierdza, iż będąc Izraelitą z pokolenia Beniamina jest równocześnie faryzeuszem (Flp 3,5).

Jest mało prawdopodobne, by Paweł mógł zostać faryzeuszem w Tarsie. Co prawda w niektórych diasporach żyli Żydzi starający się wiernie zachowywać Prawo, jednak wydaje się, że jest mało prawdopodobne, aby przed zburzeniem Jerozolimy, czyli przed 70 rokiem, żyli w niej faryzeusze³³ Potwierdzeniem takiego twierdzenia jest fakt, iż gorliwość faryzeuszki, która związana była z zachowywaniem ojczystych zwyczajów, szczególnie z dbałością o czystość spożywanych pokarmów, wykluczała możliwość zamieszkania poza Palestyną, czy według niektórych wręcz poza Jerozolimą. Paweł zatem żyjąc w Tarsie nie mógł być faryzeuszem, gdyż ugrupowanie to nie istniało poza Palestyną³⁴

Prawdopodobieństwo, iż Paweł wywodził się z rodziny faryzeuszki jest niewielkie, choć możliwe. Potwierdzałoby ją opowiadanie Hieronima, iż rodzina Pawła pochodziła z Giskali w Judei. Również jednak i to wskazanie Hieronimowe nie jest zbyt pewne, gdyż miejscowość Giskala znajduje się w Galilei, nie zaś w Judei. Jego zaś stwierdzenie, że Giskal leży w Judei może oznaczać raczej ogólną nazwę całej Palestyny (zob. np. Łk 1,5; 23,5). Jeśli jednak rodzina Pawła pochodziła z Galilei, to mogła należeć do nielicznych faryzejskich rodzin w tym regionie przed przesiedleniem przez Rzymian do Cylicji. Samo przesiedlenie mogło zaś nastąpić po 63 roku, kiedy to wielu Żydów zostało niewolnikami rzymskimi, o czym w Wojnie Żydowskiej

³² Zob. tamże, s. 59n.

³³ Zob. W Rakocy, *Faryzeusze. Historia – Ewangelie*, Lublin 2002, s. 159n.

³⁴ Zob. J. Murphy-O'Connor, *Paul*, s. 58.

wspomina Józef Flawiusz³⁵ Przyjęcie hipotezy o pochodzeniu Pawła z rodziny faryzeuszy, deportowanej z Palestyny, wyklucza jednak przyjęcie Pawłowego obywatelstwa greckiego miasta.

Bardziej prawdopodobne wydaje się późniejsze przyłączenie się Pawła do ruchu faryzeuszy. W takim ujęciu stwierdzenie Łukasza, że Paweł jest faryzeuszem i synem faryzeuszy (Dz 23,6), należałoby rozumieć w inny sposób. Określenie „syn faryzeuszy” nie znaczącyoby, że dziadek i ojciec Pawła byli faryzeuszami, ale wskazuje na jego przynależność do pewnej grupy. Tak więc wydaje się, iż Łukasz nie chciał powiedzieć, że przodkowie Pawła byli członkami ugrupowania faryzeuszów, ale jedynie, że sam Paweł w pewnym momencie życia zdecydował się zostać faryzeuszem. Taka interpretacja Dz 23,6 rozwiązywałaby kwestię wy tłumaczenia Pawłowego obywatelstwa greckiego miasta z religijnymi przekonaniami, gdyż Apostoł zostałby faryzeuszem w późniejszym okresie. Późniejsze przystąpienie Pawła do ruchu faryzeuszy pozwala pogodzić jego religijne przekonania z posiadaniem obywatelstwa miasta Tarsu, o ile takie posiadał. Przyjmując taką hipotezę stwierdzić należałoby, że Apostoł wywodził się z zamożnej i zhellenizowanej rodziny; następnie odżyłyby w nim żydowskie korzenie i zostałby faryzeuszem, najprawdopodobniej po przybyciu do Jerozolimy.

Są jednak liczni egzegeci, którzy zastanawiają się, czy Paweł rzeczywiście był faryzeuszem, Rzymianinem i jednocześnie obywatelem Tarsu. Powodem takich dywagacji jest fakt, że poza Dziejami Apostolskimi, nie ma nigdzie w listach Apostoła mowy, by był on Rzymianinem i obywatelem greckiego miasta. Co więcej, w Listach Pawła nigdzie nie ma także wprost stwierdzenia, iż Paweł był faryzeuszem. Paweł bowiem nie powołuje się na pochodzenie swoje z tej grupy w Rz 11,1; 2 Kor 11,22 czy w Ga 1,14, gdzie próbuje przedstawić swą wiarygodność. Wielu egzegetów, nawiązując także do Flp 3,5, gdzie Paweł pisze: „w stosunku do Prawa – faryzeusz” stwierdza, że Apostoł nie mówi, był faryzeuszem, ale jedynie: że faryzeusze byli stronnictwem, którego poglądy były mu najbliższe. Paweł sympatyzowałby więc jedynie z faryzeuszami. Przestrzegał Prawa jak faryzeusz. Pamiętając o tej uwadze wydaje się jednak bardziej właściwe, przyjęcie na podstawie Flp 3,5, że Paweł faktycznie był faryzeuszem. Apostoł bowiem poczytuje sobie za chlubę to, że kierował się stylem życia właściwym dla ugrupowania faryzeuszy. Co więcej sam sposób w jaki Paweł to stwierdza „w stosunku do Prawa” jest formułą właściwą zasadniczo dla ugrupowania faryzeuszy³⁶

Potwierdzeniem przynależności Pawła do ugrupowania faryzeuszów może być również upoważnienie, jakie Apostoł otrzymał od arcykapłanów w Jerozolimie do prześladowania chrześcijan (Dz 26,10). Jedynie bowiem sanhedryn jerozolimski mógł występować o skazanie na śmierć i tylko jego członkowie mogli brać udział w takim głosowaniu. Według niektórych komentatorów Pa-

³⁵ Zob. J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, 1,157.177.

³⁶ Zob. J.C. Lentz, *Luke's portrait of Paul*, s. 55; J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, 1,110; *Starożytności*, XVIII,15.

weł mógł być nawet członkiem Sanhedrynu w Jerozolimie, skoro otrzymał tak ważne listy. Jeżeliby zaś faktycznie byłby członkiem Sanhedrynu, to był nim jako faryzeusz, gdyż ci właśnie wchodzili w skład tej rady³⁷

Podsumowując wydaje się, że nie ma podstaw, aby powątpiewać o rzymskim obywatelstwie największego misjonarza pierwszego wieku Kościoła. To, że on sam nie mówi o tym w Listach i nie posługuje się potrójnym imieniem, może być podyktowane różnymi racjami. Podobnie nie budzi wątpliwości Pawłowa przynależność do faryzeuszy. Rzymskie obywatelstwo nie jest w sprzeczności z byciem ortodoksyjnym Żydem czy faryzeuszem. Wydaje się również, iż Paweł, choć znajdował się pod wpływem i oddziaływaniem kultury judaistycznej, ale i hellenistycznej, które oddziałując kształtowały jego osobowość, to jednak zasadnym jest przyjęcie, iż nie miał on obywatelstwa Tarsu w sensie pełnym i dosłownym. Był co najwyżej osobą pochodzącą, czy też zamieszkującą stolicę Cylicji, Tars.

HERKUNFT UND STATUS DES APOSTELS DER VÖLKER

Zusammenfassung

Der folgende Artikel beinhaltet einen Reflexionsversuch über Person und Werk von Apostel Paulus, den größten Missionar der ursprünglichen Kirche. Um die Herkunft und Status des Apostels der Völker zu zeigen, wurde zuerst eine Umgebung gezeigt, in der St. Paulus aufwuchs und reif wurde. Anschließend wurde sein Status, seine Ausbildung und der Einfluss der Kulturen, mit denen er in Berührung trat, beschrieben. Dies musste einen Einfluss auf seine Anschauung und Denkweise ausüben. Das Grundproblem dieser Bearbeitung ist die Frage, ob Paulus der Staatsbürger der drei Länder sein konnte.

³⁷ Zob. J. Murphy-O'Connor, *Paul. A Critical Life*, s. 65n.; jednak trudność polega na tym, że Paweł z początkiem lat trzydziestych był zbyt młody, aby zasiadać w Sanhedrynie. Prawdopodobnie w czasach Jezusa do zasiadania w Sanhedrynie wymagano czterdziestu lat życia.